

figureert ook een aanduiding van de tempeliersvestigingen in onze gewesten. Vanaf hoofdstuk VI tot en met XII beschrijft Nuyttens vervolgens het optreden van de tempelridders in de Lage Landen. De plaatselijke organisatie en hiërarchie, het dagelijkse leven, huizen en commanderijen en vooral de verhouding tussen de wereldlijke en kerkelijke overheid komt hier soms heel gedetailleerd aan bod. Het boek sluit af met een summier behandeling van het einde van de tempelorde.

De waarde van dit boek ligt niet in die enkele hoofdstukken waarin de auteur het ontstaan, de ontwikkeling en de problematiek van de tempelorde in het algemeen naar voren brengt. De inhoudelijke draagwijdte van de renaissance van de twaalfde eeuw met daarin de zeer complexe gregoriaanse hervorming is te summier en voor zover ik het begrepen heb, niet volledig correct weergegeven. In de manier bijvoorbeeld waarop hij de cluniacenzhervorming naadloos lijkt te laten overlopen in de gregoriaanse, gaat de auteur toch wel heel kort door de bocht. Dezelfde bedenkingen kan men hebben bij het laatste hoofdstuk over het dramatische einde van de ridderorde.

Wat het boek evenwel toch de moeite waard maakt zijn die hoofdstukken waarin Nuyttens zo dicht mogelijk bij zijn bronnenmateriaal kan blijven. Is dit laatste dan niet het ideaal voor elke historicus? Ja en neen. Iedere historicus behandelt zijn bronnen met de nodige eerbied, maar weet tegelijk ook dat elke reconstructie van het verleden waarin de levende mens centraal staat, hem verplicht om regelmatig de bronnen te overstijgen. Nogmaals dit wil niet zeggen dat men met de bronnen een loopje wil nemen maar dit is gewoon een gevolg van het inzicht in de beperktheid van de bronnen voor de reconstructie van een levende en begrijpelijke verleden tijd. Dit laatste is bij Nuyttens te veel in de pen blijven zitten. Zijn boek is in de eerste plaats een degelijke bronnenbespreking gebleven die als zodanig een waardevol instrument en een valabele basis kan zijn om de geschiedenis van de tempelorde in de lage Landen te schrijven. En deze kwaliteit met al haar beperktheid maar ook met al haar verdienste, maakt dit boek tot een waardevolle en interessante publicatie. Tegen de achtergrond van enkele dubieuze werken die over dit onderwerp al verschenen zijn, is dit trouwens nog een niet geringe verdienste.

Raoul BAUER (Puurs)

*

Ruth Scurr, *Fatale zuiverheid. Robespierre en de Franse Revolutie*, Amsterdam, De Bezige Bij, 2006, 439 blz. ISBN: 90-234-2082-9

Op 22 prairial (10 juni) 1794 werd in het Frankrijk van de Revolutie een wet goedgekeurd die men kan aanvinken als het hoogtepunt van de Terreur. Als een radicaal politiek wapen was vanaf 5 september het jaar daarvoor deze periode van systematische zuivering van politieke tegenstanders officieel geïnstalleerd. Die dag werd een nieuwe categorie van misdadigers uitgevonden: vijanden van het Volk waaronder men verstond "zij die zich op enigerlei wijze en achter elk willekeurig masker verborgen houden, en die hebben geprobeerd de voortgang van de Revolutie te dwarsbomen en de versterking van de Republiek te voorkomen". Om niets aan het toeval over te laten, zou het Revolutionair Tribunaal van nu af aan ook 'zedelijke bewijzen' tegen de aangeklaagde personen accepteren. Zoals men kan terugvinden in de executielijsten, maakte deze wet het mogelijk om bijvoorbeeld een naaister die gezegd had dat "de natie haar geen reet kan

schelen" naar de guillotine te sturen. Met een zin voor een gevatte beeldspraak noemde de twintigste-eeuwse historicus André Castelot in zijn voorwoord tot het boek van G.Lenotre over Robespierre, *La terreur et la vertu* (uitgave 1965) deze wet 'ce règlement pour l'abbatoir' (deze verordening voor het slachthuis)!

De grote inspirator achter deze wet die het wapen van de terreur in al zijn schrikwekkende gestrengheid toepaste, was Maximilien Robespierre, een tengere advocaat uit Atrecht. Wie was deze complexe figuur die zich in enkele jaren tijd had opgewerkt tot de meest vooraanstaande en beruchte figuur in revolutionair Frankrijk? Hoe moet men deze man omschrijven die in zijn korte carrière zowel een tegenstander van de doodstraf was geweest, een fervent pacifist en tegelijk een pleitbezorger van wetten die ondermeer al in Parijs, tijdens de periode van 10 juni tot 27 juli 1794, 1376 mensen liet onthoofden? En dit laatste allemaal om de Deugd in Frankrijk te installeren, een Deugd die in de optiek van Robespierre niet zonder een voorafgaandelijke Terreur kon gerealiseerd worden.

Deze sleutelfiguur uit de Franse Revolutie, tijdgenoot van andere tot de verbeelding sprekende figuren als abbé Sieyès, Marat, Danton en niet te vergeten Saint-Just, bleef de historici intrigeren. Nog altijd één van de meest boeiende auteurs ter zake is de negentiende-eeuwse historicus en politicus Edgar Quinet (1803-1875) die in zijn boek *La Révolution* (1865) een scherpe kritiek schrijft van de Franse Revolutie in het algemeen en van de periode van La Terreur in het bijzonder. Anders dan die andere coryfee van de negentiende-eeuwse geschiedschrijving Jules Michelet, kan Quinet de Revolutie niet verdedigen. "Pourquoi des hommes qui ont su si admirablement mourir n'ont-ils pu ni su être libres?" (Waarom konden noch wisten mensen die zo moedig wisten te sterven, niet hoe zij vrij moesten zijn.), vraagt hij zich af in het begin van zijn boek. En voor hem is het duidelijk dat het optreden van Robespierre in deze mislukking een groot aandeel heeft. Dichter bij ons én op een ander niveau is er de indringende benadering van Albert Camus in zijn *L'Homme Révolté* waarin vooral Saint-Just naar voren komt. En vandaag ligt het boek van de Engelse historica Ruth Scurr op tafel. Op zich genomen, zijn haar inzichten niet nieuw, maar het blijft een grote verdienste hoe zij via een interpretatief verhaal van het leven van Robespierre de essentie van zijn optreden én van de periode van de Terreur weet weer te geven. Dit blijkt al onmiddellijk uit de titel van haar boek *Fatale zuiverheid*.

Stapvoets en behoedzaam gebruikt makend van het schaarse bronnenmateriaal beschrijft Scurr de jeugdijaren van Robespierre in Arras (Atrecht). We volgen hem in zijn studies, in zijn eerste optredens als advocaat en in zijn aarzelende passen op de ladder van de politiek. Robespierres optreden is aanvankelijk allesbehalve rechtlijnig. Om als vertegenwoordiger van zijn regio verkozen te worden voor de belangrijke vergadering van de Staten-Generaal van mei 1789, schuwt hij geen opportunisme. Eens in Parijs speelt hij aanvankelijk nog een tweederangrol. Andere figuren zoals abbé Sieyès en vooral Mirabeau drukken hun stempel op de gebeurtenissen. Opvallend reeds in deze eerste fase van de Revolutie was dat bij Robespierre "de verslavende paranoia, die uiteindelijk bijna al zijn tactische besluiten zou beheersen", zichtbaar werden, meent Scurr (p.142). Zo merkte in het begin van 1790 een medeafgevaardigde in de Nationale Vergadering op dat "Robespierre eens te meer uitweidde over de complotten en samenzweringen waarvan hij alleen het geheim wist"(p.153). Belangrijk voor zijn verdere ontwikkeling die uitmondde in de Terreur, was hierbij Robespierres mening dat de gevaarlijkste samenzweersers die waren met de beste vermomming, die figuren met andere woorden die "achter het masker van patriottisme en deugdzaamheid"(p.153) de Revolutie wilden onderuithalen. Zoek

eerst de interne vijand, hield hij zijn collega's voor! Bijna als een thriller geschreven, toont Scurr vertellend aan hoe deze paranoia een echte politieke obsessie wordt die door omstandigheden zou leiden tot één van de bloedigste periodes uit de Franse Revolutie.

Terecht legt de auteur een relatie tussen Robespierres obsessieel wantrouwen en de manier waarop hij de werken van Jean-Jacques Rousseau interpreteert. Robespierres bewondering voor de filosoof uit Genève is bekend. De legende wil trouwens – zo vertelt toch het apocriefe *Mémoires authentiques de Maximilien Robespierre* (1830) – dat de jonge jurist een pelgrimage zou ondernomen hebben naar de toen al oude Rousseau. In de filosofische geschriften van deze laatste was het vooral zijn omschrijving van het 'Volk' die hem inspireerde. Toen zijn steeds scherper worden politieke argwaan tegen vriend en vijand hem ten lange laatste van iedereen had geïsoleerd, vond hij steun bij het Volk zoals Rousseau het omschreef. Hij verwees in dit verband naar “de grote morele en politieke waarheid die Jean-Jacques [Rousseau] verkondigde...dat alleen het Volk goed, rechtvaardig en gulhartig is, en dat corruptie en tirannie het monopolie zijn van degenen die het Volk minachten” (p.209). Toen hij in april 1791 tijdens een rede weer eens diverse malen naar het 'Volk' verwees, onderbrak hem een afgevaardigde met de vraag wat hij precies onder het 'Volk' verstond. In zijn antwoord verwees Robespierre naar de definitie van Rousseau: het Volk is het algemeen belang! (p.173) Of anders gezegd: het Volk was niet (meer) de aanwijsbare bevolking van Frankrijk, maar was feitelijk een abstract collectief geworden.

Dit rechtstreeks overbrengen van een filosofisch begrip naar de politieke werkelijkheid, werkt een explosief gevaarlijk populisme in de hand. Want spreken in naam van het in de politieke realiteit niet bestaande Volk, betekent de facto spreken in naam van beginselen die men zelf aan het Volk toekent. Steeds in het spoor van zijn grote voorbeeld gaat Robespierre hier nog een stap verder. Hij is er van overtuigd dat het Volk niet altijd weet wat goed is. Met instemming haalt de Franse revolutionair de zwaar politiek geladen uitspraak van Rousseau aan: “Le peuple veut le bien, mais il ne le voit toujours” (Het Volk wil het goede maar ziet dat niet altijd) (p.209). Het heeft bijgevolg een leider nodig die in zijn naam het beste voor het Volk wil realiseren. Voor een handig demagoog opent dit uiteraard de weg naar een regelrechte dictatuur. Dit laatste wordt nog versterkt door het gegeven dat Robespierre zich in zijn rol van grote beschermer van het Volk, ook ziet als de behoeder van de Deugd (la Vertu). Zijn doelstelling ter zake staat hem klaar en duidelijk voor ogen: hij moet en zal het Volk de Deugd bijbrengen. Desnoods met harde maatregelen trekt hij die lijn door: stel de onbetrouwbaren terecht en de weg naar het paradijs ligt open! Terecht legt Scurr hier de link met het door Robespierre ingestelde Feest van het Opperwezen waar hij zelf optrad als hogepriester. Hij zag zichzelf als een instrument van een soort van goddelijke voorzienigheid. Mede hierdoor kreeg de Deugd bij hem een dergelijk absolute draagwijdte dat zij moest uitmonden in een geïnstitutionaliseerde Terreur. Het hele mechanisme van Robespierres optreden doe denken aan het befaamde inzicht van Alexis de Tocqueville dat wie de op aarde de hemel wil realiseren niet de hemel maar wel de hel vestigt! Dit is de kernidee achter de titel van deze schitterende biografie; *Fatale zuiverheid*.

Raoul BAUER (Puurs)

*